

Historien sitter på väggarna

I Linnémuseet i Uppsala har nyligen arbetet med en ovanlig tapet slutförts. En lång kedja av skickliga hantverkare har arbetat med tapeten för att ge en rättvis bild av hur det kan ha sett ut på väggarna under Linnés levnad.

SAMUEL KARLSSON, *Frilansskribent*

Stanna upp. Stäng ute alla störande ljud och försök glömma den vardagliga stressen ett ögonblick. Ta några steg bakåt i tiden till Uppsala och 1700-talet. Kan du se honom framför dig – blomsterkungen i sin trädgård. Smälänningen som förändrade en hel vetenskap och som blev en av Sveriges mest berömda personer genom tiderna. Kanske är det svårt att nå bortom den invanda bilden av en gråhårig snäll gammal farbror som vandrar över blomsterängarna. Men i Linnémuseet i Uppsala, som är inrättat i hans gamla professorsbostad, blir bilden av vetenskapsmannen Carl von Linné mer mångfacetterad.

Det är ett hus där historien känns nära och påtaglig. Men det har inte alltid varit så. Genom århundradena har interiörerna förändrats och med tiden har spåren efter Linné sakta suddats ut. Nu pågår sedan några år tillbaka ett långsiktigt arbete med att åter klä huset i en trovärdig 1700-talskrud.

Det finns ingen fastlagd tidsplan men restaureringen sker ett steg i taget och bit för bit. Man prövar sig fram för att hitta det rätta uttrycket. Lagom till sommarens turistsäsong har ett av rummen fått helt nya tapeter som gjorts efter konstens alla regler. Allt för att återspegla en autentisk 1700-talsmiljö.

”För att förverkliga renoveringen var vi helt beroende av hantverkare med mycket specifika kunskaper.”

Tapeterna är handmålade på handgjort papper av linnelump som limmats och sytts ihop innan de spikats upp på väggarna. In i minsta detalj har man strävat efter att arbeta med historiskt korrekta material och tekniker.

– Det kan verka som en lyxrenovering men det finns två huvudorsaker till att vi valt att arbeta på det här sättet. Den första är att huset bär på unika värden som vi vill försöka lyfta fram. Linné är en av vårt lands mest kända personer genom tiderna och det känns angeläget att visa upp miljön där han levde och verkade på ett trovärdigt sätt. Den andra huvudorsaken är att vi haft unika möjligheter att genomföra projektet. För att förverkliga renoveringen var vi helt beroende av hantverkare med mycket specifika kunskaper, ett lämpligt rum och en historisk förlaga av tapeten. När nu alla bitar föll på plats kändes tiden mogen att genom-

föra arbetet, säger förvaltaren Per Nelander vid Statens fastighetsverk.

Förlagan till tapeten är intressant i sig. Den hittades tvärs över gatan från museet i det hus som dottern Sofia von Linné lät bygga 1810–12. Det är med andra ord ingen tapet som man med säkerhet kan säga funnits på platsen när Linné bodde i huset som nu rymmer Linnémuseet. Men det är så nära man kan komma. På baksidan till ett av de historiska fragmenten har man funnit två stämplor. Den ena föreställer Uppsalas sigill med riksäpplet och den andra är tapetserarmästare Gustaf Johan Bures hallstämpel. Man vet att han drev verkstad i Uppsala tillsammans med sin hustru under tiden 1762–72 och det sammanfaller delvis med perioden då Linné bodde på platsen. Tapeten är den enda som finns bevarad efter Bures produktion. Anknytningen till Uppsala gör att den blir ännu mer lämpad för Linnémuseet.

KULTURHISTORISKA VÄRDEN

Namnen på dem som genom åren bott i huset står som milstolpar längs den svenska historiens slingriga väg. De mest kända är kanske Olof Rudbeck, Carl von Linné och Hugo Alfvén som var den siste att använda huset som bostad. Alla har de på ett eller annat sätt försökt präglat interiörerna efter

På baksidan till ett av de historiska tapetfragmenten har man funnit två stämplor som knyter tapeten till Uppsala och tiden då Linné bodde på platsen.

Den två hundra år gamla förlagan är både smutsad och blekt.

sin tids mode och smak. Det finns bilder bevarade från Hugo Alfvéns tid. Miljön är borgerlig och tapeterna skvallrar om en typisk interiör från förra sekelskiftet. Men av det finns mycket lite kvar i dag.

När Linnésällskapet tog över byggnaden på 1930-talet vreds klockan tillbaka och interiörerna förändrades radikalt. Man försökte hitta och återskapa de äldsta fragmenten i huset. Redan då fann man spikhål efter en tidigare tapet i rummet som nu renoverats men troligen var det brist på pengar som gjorde att man då valde att putsa väggarna istället. Hela renoveringen finansierades genom lotterimedel.

– Det sättet att arbeta kallas ibland för frimärkesrenovering. Ofta innebär det att man tar bort mycket av husets historia i jakten på de äldsta detaljerna. Nu försöker vi istället återskapa den tid som är bäst bevarad och mest intressant. Tanken med den här grundligt genomförda tapetseringen är att skapa ett rum i rätt tidsanda, säger Anders Zander som är sfv:s specialist på byggnadsmaterial.

Redan 1655 anlades den första botaniska trädgården på tomten av Olof Rudbeck d.ä. Huset kom till först 1693 och var då ämnat för Olof Rudbeck d.y. Han var prefekt över trädgården och professor i botanik och medicin. Han blev senare Carl von Linnés lärare. Linné följde sin läromästare i spåren och tog över huset 1741. Det var ingen lyxbostad som han fick flytta in i. Huset var i så dåligt skick att det med

Linnés egna ord var «mer likt en rövarkula och ugglenäste än en profesorbostad».

Arkitekten Carl Hårleman fick uppdraget att göra om både huset och den gamla barockträdgården. När man nu försöker återskapa den historiska miljön är det i första hand Hårlemans intentioner som man jobbar efter.

FRÅN LUMP TILL TAPET

Vägen från lump till tapet är en lång stafett som går genom flera skickliga hantverkarens händer. Först i kedjan står Sanny Holm. Det är han som gjort papperet till den nya tapeten i Linnémuseet. Sanny är uppvuxen i Tumba och började redan som tioåring springa på Tumba bruk för att lära sig av de gamla mästarna. På den tiden fanns det fortfarande gott om skickliga handpappersmakare. Tumba var ett av de sista bruken i Europa som gick från handgjort papper till maskintillverkat sedelpapper. Ända in på 1940-talet tillverkade man sedlar av det handgjorda papperet.

En stor del av sina kunskaper har Sanny fått genom sin läromästare George Anzelius som var född 1902.

– Han hade en speciell fallenhet för att lära ut. Det var roligt att gå vid hans sida och arbeta. Även i tonåren när det var så mycket annat som drog så tyckte jag det var kul att jobba med George. Det är mycket tack vare honom som jag håller på, säger Sanny.

Lumpsorteringen som är det första steget i tillverkningen är ett av de svå-

raste momenten. När Sanny ska återskapa ett papper med historiskt korrekt sammansättning är variationerna oändliga. Längre tillbaka i tiden sorterade man tio olika kvaliteter bomull och sex olika kvaliteter linne. Till det kom mer udda material som hampa och jute. Trots att Sanny har Georges receptböcker, som går tillbaka ända till 1880-talet, är det omöjligt för honom att återskapa ett papper med exakt samma känsla. En av orsakerna är att råvarorna förändrats med tiden.

MALNING OCH FORMNING

När sorteringen och valet av råvaran är avklarad är det dags för malningen, och även det är ett känsligt moment. I den speciella kvarnen, som kallas för holländare, finfördelar vassa knivar tygbitarna till fibrer.

– Det gäller att hantera holländaren rätt. Varje kvalitet måste malas för sig och det är viktigt att fibrerna inte slås sönder för mycket. Jag måste ha ganska långa fibrer för att det ska hålla till tapetpapper. George Anzelius började göra papper när han var 13 år och först när han var 32 år fick han gå över till att arbeta med malningen. Det visar ganska bra hur svår och viktig man ansåg att malningen var, säger Sanny.

När han ska forma ett papper fångar han upp pappersmassa ur ett stort kar med en träram som har ett fint nät av ståltråd i botten. Vattnet silas genom duken samtidigt som han skakar eller driver formen så att fibrerna lägger sig i olika riktning. Den stora svårigheten

Pappersmassan 'fångas' i en träram med ett fint nät av ståltråd i botten. Sedan vattnet silats av förs massan över på en filt varpå den pressas och torkas till färdiga pappersark.

Stora bilden. Linnés skrivbord med föremål ur naturaliekabinettet. Nedan t.v. Linnés plånbok med anteckningar från resan till Lappland 1732 hittades i trossbotten vid en renovering av huset drygt 200 år senare. T.h. Gustaf Lundbergs porträtt av Linné målat 1753, samma år som Linné publicerade sin kända *Species plantarum* där tvånamnsystemet för växterna genomförs för första gången.

Varje blomma målas för hand. Först målas den blå färgen med schablon, konturen och den gula pricken fylls i med pensel och arbetet avslutas med en förgylld prick i 23 karats guld mitt i blomman.

är att få papperet lika tjockt över hela ytan. När drivningen är klar trycker eller guskar Sanny av papperet på en filt. Ark för ark växer högen med det handgjorda papperet. De sista momenten är pressningen, där överflödigt vatten tvingas ut, och torkningen. I ett till två dygn får arken hänga innan de är färdiga.

Tillverkningen av papper tog fart i Sverige under 1600-talet. Det var stormaktstidens krig och byråkrati som krävde mycket papper för sin administration och kommunikation. Alla medborgare var skyldiga enligt lag att lämna in sin lump till staten. På varje större gård och i anslutning till många kyrkor fanns en lumpinsamling. Sverige har haft 162 handpappersbruk. Det kan jämföras med de övriga fyra nordiska länderna som tillsammans haft cirka 40 olika bruk.

I dag är det Sanny och några entusiaster till som kan sortera, mala och forma och tillverka ett handgjort papper på rätt sätt. När det gäller tapetpapperet var kunskapen i praktiken utdöd eftersom det under väldigt lång tid inte fanns någon efterfrågan. Det var tack vare renoveringarna på Strömsholms slott och Svartsjö slott som Sanny fick möjligheten att arbeta fram ett fungerande tapetpapper. Men kunskapen kräver efterfrågan för att hantverket ska leva vidare.

FÄRGER UR GARDEROBEN

När Sanny Holm är färdig med papperet är det dags för dekormålaren att ta vid. Vid projektet i Uppsala är det Lennart Tjernberg som satt färg på tapeten. Han har också limmat ihop arken till våder. Även Lennart är en hantverkare med unika kunskaper och en lång erfarenhet av avancerat dekor-måleri.

– Jag tycker det är viktigt att vi tar till vara de här erfarenheterna som arbetats upp vid olika renoveringar. Vi arbetade i sju år med Kina slott och det var 85 hantverkare inblandade. Många av dem jobbar i dag med uppgifter som inte når upp till deras kunskaper, säger Anders Zander.

Förlagan som Lennart arbetat efter är kraftigt nedsmutsad. Det går inte att med blotta ögat se hur den såg ut när den lämnade tapetmästare Bures verk-

stad. För att få en fingervisning om de rätta nyanserna har Lennart borstat och tvättat en liten bit av förlagan. Under smutsen skymtar en ljus blå grundfärg med ett mönster av mörkare blå blommor och en gul prick i mitten. Men det säger inte allt om hur tapeten såg ut för mer än 200 år sedan. Många har en föreställning om att 1700-talet var ett blekt århundrade med milda toner och diskreta nyanser. Men det beror på att färgerna bleknat med tiden.

– I dag ser vi ofta en vit botten på tapeter från 1700-talet, men viker man upp kanten hittar man den ljusblå färgen. Vi har lärt oss mycket från garderoberna på Drottningholms slott. Där har tapeterna sin fräschör kvar. Under 30-talet gick man på det bleka men vi bestämde oss vid arbetet med Svartsjö slott att försöka återge färgprakten som den varit och den erfarenheten har vi med oss till Linnémuseet, säger Anders Zander.

I garderobernas skydd från ljus och slitage har färgerna bevarats genom århundradena. Därmed kan vi också anta att tapetfragmenten från Bure haft en starkare blå färg än den som framträder när smutsen avlägsnas i dag. I Lennart Tjernbergs version är den fortfarande ljus blå men med en lite starkare ton än förlagan. Konturmålningen till mönstret har han målat med schablon. Därefter har han fyllt i den gula färgen och avslutat med en förgyllt prick i 23 karats guld mitt i blomman – varje prick, varje blomma.

MED NÅL OCH TRÅD

Om det nu varit en vanlig tapet hade den varit färdig att snabbt och enkelt limmas upp på väggen. Men när det gäller den här tapetseringen är ingenting vanligt och ingenting enkelt. Det återstår två hantverkare i kedjan för att den ska komma upp på väggen och det är Nils och Anne-Marie Thomsen. På 1700-talet sydde man ihop tapetens våder till hela väggfält som sedan spikades upp direkt på väggen. Tapeterna tillhörde bohaget och följde med om man flyttade till en ny bostad och därför var det viktigt att den gick att plocka med utan allt för stora besvär.

Det är Anne-Marie som syr ihop våderna. Hon har jobbat med textil tidi-

gare och har den rätta känslan för en hållbar söm. Med linnetråd syr hon ihop hela väggfält. Mönsterpassningen blir inte helt exakt men det är inte det viktigaste i det här sammanhanget.

– Den hantverksmässiga känslan förstärks om det inte är helt perfekt. Men det går inte att slarva. Då går det helt åt skogen, säger hon.

Anne-Marie lämnar över de ihopsydda tapeterna till Nils och det är han som är slutman i hantverkarstafetten. Båda två var engagerade vid arbetet på Svartsjö slott och det var också där som de utvecklade tekniken att sy och spika upp hela väggfält av tapeter.

Det går snabbt när Nils arbetar men man har varit tvungen att göra ett litet avsteg från den historiskt korrekta tekniken att montera upp tapeterna. Istället för att försöka slå in spikarna direkt i väggen har man skruvat upp en spiklist, och det underlättar arbetet betydligt. Nils klättrar på sin stege och hamrar in blåubben och väggarna kläds i ny skrud. En annan atmosfär tar över i rummet. En personligare och mer spännande atmosfär som kanske säger oss något om hur det såg ut i hemmen under Linnés samtid.

Tapetens färger ramar in vetenskapsmannen och gör honom mer levande. Här har han studerat lådor och kistor med frön och lökar från världens alla hörn som exempelvis North Carolina och Indien. Här har han undervisat och här har han skrivit om sina banbrytande forskningsresultat. Det binära namnsystemet med art och ras gjor-

Tapetvåderna sys ihop med linnetråd till hela väggfält.

de honom till en storhet som lever än i dag. Det var han som gav namn till själva mänskligheten – Homo Sapiens. Carl von Linné bodde i huset fram till sin död 1778. **KV**